

Katarzyna Helpa-Liszkowska

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, Wydział Ekonomii, Katedra Edukacji
i Rozwoju Kadr

katarzyna.helpa-liszkowska@ue.poznan.pl

DZIEDZICTWO KULTUROWE JAKO CZYNNIK ROZWOJU LOKALNEGO

Streszczenie: Na tle istoty i zakresu pojęcia dziedzictwo kulturowe oraz jego miejsca wśród czynników rozwoju lokalnego, w opracowaniu przedstawione zostały najbardziej popularne formy wykorzystywania dziedzictwa kulturowego w działalności o charakterze prorozwojowym.

Słowa kluczowe: dziedzictwo kulturowe, czynniki rozwoju lokalnego, turystyka kulturowa, produkty tradycyjne, wioski tematyczne.

Klasyfikacja JEL: E22, P42.

Wstęp

Pełne i harmonijne wykorzystanie zasobów kulturowych danego obszaru stanowi podstawową przesłankę rozwoju lokalnego opartego na czynnikach endogenicznych. Niestety, społeczne oczekiwania dotyczące dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego były do tej pory niezwykle słabo artykułowane, co wynikało z niskiego poziomu wiedzy i świadomości społecznej w tej dziedzinie. Z kolei konieczność szybkiego nadrobienia opóźnień cywilizacyjnych w dziedzinie infrastruktury stanowi olbrzymie zagrożenie dla dziedzictwa. Wartości przyrodnicze i kulturowe znajdują się nierzadko w opozycji do racji ekonomicznych i społecznych oraz stają się przedmiotem konfliktów.

Na szczęście coraz częściej dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze nie jest już traktowane jako balast i hamulec rozwoju, lecz jako potencjał i katalizator pozytywnych zmian. Co więcej, dziedzictwo okazuje się ważnym czynnikiem rozwoju społecznego i ekonomicznego Polski, kreującym znaczącą część PKB wytwarzanego w sferze usług i produkcji, a także coraz większą liczbę stabilnych miejsc

pracy. Dlatego tak istotna jest wysoka świadomość wartości dorobku materialnego i duchowego oraz ich wielokierunkowe wykorzystanie w procesie rozwoju lokalnego.

Celem niniejszego opracowania jest zaprezentowanie:

- istoty pojęcia dziedzictwo kulturowe i jego zakresu,
- miejsca dziedzictwa kulturowego wśród czynników rozwoju lokalnego,
- najbardziej popularnych form wykorzystywania dziedzictwa kulturowego w działalności o charakterze prorozwojowym.

1. Miejsce dziedzictwa kulturowego wśród czynników rozwoju lokalnego

Rozwój w swojej najpełniejszej formie oznacza coś więcej niż postęp materialny i wzrost gospodarczy, a jego definicje wskazują na podstawy teoretyczne, które za nimi stoją [McCloskey 2010, s. 19]. Rosnące znaczenie jakości życia sprawiło, że od kilkudziesięciu lat rozwój jest powszechnie łączony z określeniem „społeczno-gospodarczy” i przejawia się wzrostem jakości życia społeczeństwa, dostępności do dóbr kulturowych, nauki, ochrony środowiska czy też bezpieczeństwa [Chądzyński, Nowakowska i Przygodzki 2007, s. 43].

Rozwój społeczny jest rozumiany jako transformacja społeczeństw, przy uwzględnieniu kultury i potrzeb wszystkich mieszkańców, niezależnie od ich statusu materialnego [Kopczewska 2008, s. 65].

Spoiwem powiązań pomiędzy rozwojem sfery społeczno-kulturowej i gospodarczej jest aspekt przestrzenny. Rozwój regionu polega na łączeniu procesów o charakterze: ekonomicznym jako transformacji czynników i zasobów regionalnych; społecznym, czego efektem jest wzrost poziomu i jakości życia mieszkańców; postępu technicznego i technologicznego, przy wykorzystaniu potencjału wewnętrznego. Powiązanie tych elementów tworzy tzw. ład przestrzenny, który jest stanem uporządkowania różnorodnych form i funkcji umożliwiającym optymalne (racjonalne społecznie i efektywne kosztowo) funkcjonowanie gospodarki i społeczeństwa w przestrzeni, z najmniejszą możliwą liczbą konfliktów między różnymi podmiotami oraz brakiem degradacyjnego oddziaływania na środowisko przyrodnicze [Szewczuk, Kogut-Jaworska, Ziolo 2011, s. 27].

Rozwój lokalny jest nierzadko utożsamiany ze wzrostem poziomu obszarów słabo rozwiniętych, wyciąganiem ich z zacofania oraz przeciwdziałaniem marginalizacji i wykluczeniu. Takie stereotypowe podejście jest spojrzeniem bardzo wąskim, ograniczającym zakres i znaczenie rozwoju, niezgodnym z założeniami współczesnego modelu gospodarki. Coraz częściej akcentuje się bowiem, że to właśnie procesy na poziomie lokalnym mogą być szansą wzrostu gospodarczego i budowania przewagi konkurencyjnej regionów oraz całego kraju. W nich upatruje się wręcz dźwigni dla nowej gospodarki podlegającej mechanizmom globalnej konkurencyjności, opartej na wiedzy, kreatywności i innowacjach.

Rozwój lokalny, w przeciwieństwie do tego, jak bywa niekiedy postrzegany, jest procesem społecznym. Polega bowiem na aktywności społeczności lokalnych, na uaktywnianiu lokalnych postaw prorozwojowych, na tworzeniu instytucji społecznych zaangażowanych w ten rozwój. Jest to proces poprzedzony niekiedy długotrwałym przygotowaniem zarówno zasobów do ich gospodarczego wykorzystania, jak i ludzi do współuczestniczenia w rozwoju. Jest to wreszcie proces pracochłonny i nowatorski, czasem wręcz innowacyjny [Parysek 2001, s. 49].

We wcześniejszych koncepcjach rozwoju gospodarczego społeczności lokalne musiały raczej biernie oczekiwać, że zostaną dostrzeżone przez administrację wyższych szczebli czy inwestorów, oraz liczyć na to, że będą dla nich korzystne ważne decyzje podejmowane tylko i wyłącznie poza tym układem. W modelu współczesnym nie dość, że mają znacznie większe pole do działania, są wręcz zobligowane do aktywności i wpływania na zewnętrzne decyzje dotyczące ich funkcjonowania. Co więcej, podstawowym środkiem powinno być wykorzystanie tzw. czynników endogenicznych, czyli mających swoje źródło wewnątrz społeczności. Do niedawna w koncepcjach rozwoju podkreślano najczęściej konieczność wykorzystywania zewnętrznych czynników rozwoju, m.in. inwestycji zagranicznych i środków finansowych otrzymywanych w ramach polityki społeczno-gospodarczej państwa lub ugrupowania ponadnarodowego, np. Unii Europejskiej. Oczywiście czynniki egzogeniczne są równie ważne. Nieuwzględnianie czynników wewnętrznych może jednak skutkować narastaniem dysproporcji rozwojowych.

Wśród czynników rozwoju lokalnego wyodrębnić można czynniki „twarde”, czyli wymierne. Należą do nich [Brdulak 2011]:

- położenie geograficzne regionu i jego cechy topograficzne,
- dostęp do infrastruktury z dziedziny: badań naukowych, informacyjnej, edukacyjnej, kultury, ochrony zdrowia, prawnej, administracyjnej i in. oraz wydajność i jakość funkcjonowania tej infrastruktury,
- usytuowanie regionu w krajowej i międzynarodowej sieci transportowej, a także sieci nowoczesnej łączności,
- umiejscowienie i powiązanie z zewnętrznymi sieciami usług infrastruktury energetycznej i ciepłowniczej (energetyka, gazownictwo, ciepłownictwo, energetyka odnawialna),
- wielkość, jakość i różnorodność kapitału ludzkiego w kontekście struktury i potrzeb rynku pracy,
- struktura branżowa, wielkość i typ własności istniejących podmiotów gospodarczych.

Drugą grupę stanowią czynniki „miękkie”, czyli niemierzalne, trudne do sprecyzowania, takie jak [Brdulak 2011]:

- kreatywność i innowacyjność kapitału ludzkiego danej społeczności lokalnej,
- intensywność, różnorodność i jakość działań w dziedzinie kultury,

- oferta usług rekreacyjno-wypoczynkowych,
- jakość środowiska stworzonego przez człowieka i środowiska naturalnego,
- klimat przedsiębiorczy i twórczy połączone z angażowaniem się obywateli w działalność publiczną,
- poczucie identyfikacji społeczeństw lokalnych z miastem lub regionem, w którym mieszkają, oparte na przesłankach kulturowych i tradycji historycznej oraz aspiracjach rozwojowych obywateli.

Wśród czynników o charakterze wewnętrznym podkreśla się szczególne znaczenie [Gorzela 2000, s. 101–102]:

- lokalnego lidera i tzw. aktorów lokalnych, którzy powinni stanowić elitę odpowiedzialną za lokalną strategię rozwojową i jej realizowanie,
- instytucji lokalnych utrzymujących dynamikę i strukturę rozwoju lokalnego, wspierających przedsiębiorczość (np.: inkubatory) czy wzbogacających tkankę społeczną (stowarzyszenia, kluby, zespoły),
- aktywnej społeczności lokalnej oraz zintegrowanej społeczności lokalnej przedsiębiorców,
- skłonności do współpracy, szczególnie z sąsiadami.

Wśród tych czynników sytuuje się także dziedzictwo kulturowe, a w zasadzie umiejętność przekuwania przestrzeni kulturowej w efekt ekonomiczny. Wyzwaniem jest uspołecznienie procesu ochrony dziedzictwa kulturowego.

2. Dziedzictwo kulturowe i jego ochrona

Dziedzictwo kulturowe jest pojęciem złożonym, wieloaspektowym i, jak sama kultura, niemierzalnym oraz trudnym do jednoznacznego zdefiniowania. Jest to przede wszystkim świadectwo tego, jak żyły kolejne pokolenia. Dziedzictwo to także krajobraz przekształcony przez człowieka. Zatem można uznać, że dziedzictwo stanowi historię miejsc i ludzi, którzy w tych miejscach żyją [Duriasz-Bułhak, Połomski i Potok 2011, s. 9]. Taki „spadek” po przodkach jest o tyle ważny, że decyduje o tożsamości, która z kolei jest odpowiedzialna za integrację społeczności lokalnej i stanowi mobilizację do wspólnej aktywności.

W ramach dziedzictwa kulturowego wymienić można dwie główne, wzajemnie powiązane grupy: dorobek kultury materialnej oraz dorobek w ramach kultury duchowej. Wskazuje się także niekiedy trzeci nurt, mianowicie kulturę gospodarowania przestrzenią.

O ile elementy kultury materialnej nietrudno zdefiniować, są to bowiem konkretne obiekty łatwe do opisanego i zlokalizowania (tzw. zabytki nieruchome, zabytki ruchome i zabytki archeologiczne), o tyle składniki kultury niematerialnej stanowią kategorię bardzo szeroką, obejmującą zachowania, umiejętności, tradycje, folklor czyli zjawiska znacznie trudniejsze do zdefiniowania,

dokumentowania, a przede wszystkim utrzymania przy życiu. Do dziedzictwa kultury niematerialnej zalicza się bowiem: obrzędy, rytuały, zwyczaje, sposoby gospodarowania i wytwarzania przedmiotów, sposoby uprawy ziemi i hodowli czy wytwarzanie dzieł o walorach artystycznych, a także folklor muzyczny, taneczny i słowny (w tym gwary, legendy, mowy obrzędowe) oraz tradycje życia rodzinnego, sąsiedzkiego i wspólnotowego [Duriasz-Bułhak, Połomski i Potok 2011, s. 10–14]. Jest to tym bardziej ważne, że nierzadko troska o dorobek poprzednich pokoleń ograniczała się jedynie do dziedzictwa materialnego. Należy jednak pamiętać, że znacznie bogatsze, a jednocześnie wymagające szczególnego traktowania są zasoby dziedzictwa niematerialnego – niosą ze sobą największy potencjał, choć niewątpliwie trudniej go dostrzec i umiejętnie wykorzystać.

Dziedzictwo zostało objęte ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa polskiego i każdego obywatela. W art. 5. Konstytucji RP czytamy: „Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”. W myśl tej zasady potrzeby obecnego pokolenia mogą być zaspokojone bez umniejszania szans przyszłych pokoleń na ich zaspokojenie [*Co to jest dziedzictwo*].

Zgodnie z art. 6. ust. 1 „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”, a „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa” (art. 86).

Podstawą prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2003 r. nr 162 poz. 1568). Przez zabytek rozumiana jest nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Ustawa reguluje w sposób całościowy także pojęcia ochrony i opieki nad zabytkami, form ochrony, kompetencje organów ochrony zabytków, w tym administracji rządowej i samorządowej, formy finansowania opieki nad zabytkami, ich ewidencjonowania, etc. Niestety, ochrona dziedzictwa ograniczana bywa niekiedy do ochrony zabytków w potocznym tego słowa znaczeniu, czyli obiektów architektonicznych – często zapomina się, że dziedzictwo to nie tylko materialne dobra kultury.

Najważniejsze jednak, aby dziedzictwo kulturowe nie stanowiło jedynie przedmiotu ochrony. Należy skupić się na jego niewątpliwym potencjale, który może zostać wykorzystany dla przyszłego rozwoju, ponieważ tylko umiejętne korzystanie z odziedziczonych po przodkach dóbr kultury i harmonijne ich

włączanie do zachodzących obecnie dynamicznych przemian daje gwarancję skutecznej ochrony [Purchla 2011, s. 5].

W warunkach systemu nakazowo-rozdzielczego oraz centralnego sterowania ochronę zabytków regulowały tylko i wyłącznie narzędzia prawne i finansowe. Obecnie, w sytuacji gdy istniejący system państwowy jest niewydolny zarówno w aspekcie prawnym, organizacyjnym, jak i finansowym, coraz silniej akcentowana jest potrzeba uwzględnienia w nowych strategiach znaczenia kapitału społecznego. Wobec dziedzictwa kulturowego nowy system musi być przekonujący przede wszystkim dla społeczności lokalnych, to one bowiem, obok właścicieli i użytkowników, stanowią najważniejsze ogniwo troski o dziedzictwo. Kapitał społeczny winien stać się szansą zarówno dla ochrony dziedzictwa kulturowego, jak i wykorzystania go jako zasobu prorozwojowego [Purchla 2011, s. 6].

Jednym z narzędzi budowania kapitału społecznego powinna być działalność instytucji kultury oraz podmiotów III sektora, które promując edukację dla kultury, rozwój technologii cyfrowych, interaktywność i działania wspólnotowe oraz reinterpretację dziedzictwa kulturowego, powinny w znaczący sposób przyczyniać się do wzrostu poziomu aktywności obywateli oraz zmiany ich postaw i wyznawanych wartości [Orlik 2011, s. 39]. Najbardziej wskazane byłoby tworzenie sieci czy też konsorcjów instytucji, które będą realizowały ciekawe przedsięwzięcia, uzgadniały i harmonizowały wspólne inicjatywy w zakresie edukacji i poprawy świadomości czy postaw obywatelskich w odniesieniu do zasobów dziedzictwa regionalnego. To od tego typu działań i ich aktywności instytucji kultury zależy, czy dziedzictwo kulturowe będzie „grobem czy skarbem”. „Czy budzić będzie entuzjazm przez swoje powiązania z teraźniejszością, czy raczej niechęć wobec niezrozumiałego rezerwuaru martwych i niepotrzebnych idei” [Orlik 2011].

Niestety, wyraźnie widoczny jest brak nowoczesnej refleksji nad rolą dziedzictwa kulturowego we współczesnych procesach rozwoju, o czym świadczy najlepiej przegląd wojewódzkich dokumentów strategicznych, z którego wynika brak dopracowanych, spójnych koncepcji jego wykorzystania [Kościelecki 2007].

3. Najbardziej popularne formy wykorzystania dziedzictwa kulturowego

3.1. Turystyka

Obiekty dziedzictwa podnoszą przede wszystkim atrakcyjność turystyczną regionu i zwiększają konkurencyjność miejscowości w staraniach o przyjezdnych, dlatego najbardziej popularnym narzędziem stymulującym rozwój lokalny, a wykorzystującym jednocześnie dziedzictwo jest turystyka.

Oczywiście najczęściej pierwszą reakcją na połączenie słów: dziedzictwo i turystyka jest skojarzenie ze szlakami turystycznymi, na których znajdują się świeckie obiekty zabytkowe, czyli zamki, pałace i dwory. Są one ważną częścią dziedzictwa kulturowego, w ujęciu zarówno materialnym, jak i symbolicznym. W efekcie coraz więcej z nich pełni nowe funkcje i służy celom hotelowym, restauracyjnym, muzealnym, kulturalnym czy innym usługom publicznym [Kozak 2008, s. 93]. Po okresie niesprzyjającym rozwojowi turystyki obiekty te zyskują teraz nową szansę w związku ze zmianami w strukturze czynników determinujących rozwój – chodzi przede wszystkim o rosnące znaczenie czynników kulturowych. Także w teoriach lokalizacji zwraca się coraz silniej uwagę na znaczenie czynników kulturowych dla decyzji lokalizacyjnych inwestorów. Mając do wyboru miejsca o zbliżonych parametrach mierzalnych (ceny gruntu, robocizny itd.), przy podejmowaniu ostatecznej decyzji z reguły uwzględnią oni czynniki miękkie, związane z kulturą, m.in. atrakcyjność miejsca, oferta kulturalna, klimat społeczny itp. [Kozak 2008, s. 94].

Głównym motywem troski o zabytki musi być zatem nie tylko chęć zachowania ich jedynie jako pamiątek historii, dla upamiętnienia minionych czasów, ale traktowanie ich jako ważny zasób rozwojowy [Kozak 2008, s. 108].

W tych warunkach doskonale rozwija się turystyka kulturowa. Jest ona dziedziną, która w sposób doskonały łączy aspekty ekonomiczne z kulturowymi i oznacza znacznie więcej niż zwiedzanie zabytków w wąskim tego słowa znaczeniu. Produktami turystyki kulturowej mogą być bowiem elementy dziedzictwa materialnego, jak i niematerialnego, czyli np. tradycyjne umiejętności, folklor, lokalna obrzędowość rodzinna czy doroczna oraz wiele więcej – produktami stają się np.: festiwale folklorystyczne czy tzw. festiwale smaków.

Związki turystyki z kulturą są ściśle i wzajemne. Turystyka chroni, wzbogaca i popularyzuje dobra kulturalne, kultura zaś inspiruje rozwój turystyki [Gaworecki 2000, s. 79]. Można też uznać, że turystyka jest zarówno przedmiotem, jak i podmiotem w tej relacji, jednocześnie produktem kultury, jak i czynnikiem wpływającym na jej kształt, zwłaszcza wówczas, gdy w kręgu zainteresowań turystyki kulturowej są już nie tylko zabytki architektoniczne, ale wszelkie przejawy działalności człowieka, a głównymi elementami są rozwój, prezentacja i interpretacja zasobów kulturowych [Małek 2003, s. 19–20].

Turystyka kulturowa cieszy się w ostatnim czasie znacznie większą popularnością niż turystyka przyrodnicza. Jest też silniej związana z rozwojem lokalnym. Planując jej rozwój, należy jednak pamiętać o pewnych niebezpieczeństwach związanych przede wszystkim z tym, że dziedzictwo kulturowe, zwłaszcza w swoich niematerialnych przejawach, jest bardzo wrażliwe. Tworzenie produktu turystyki kulturowej musi być poprzedzone dokładnym rozpoznaniem lokalnych zasobów i potrzeb rynku. Często z bogactwa dziedzictwa nie zdają sobie sprawy sami jego spadkobiercy, dlatego warto, aby promocja takiego produktu

skierowana była zarówno do turystów, jak i do lokalnej społeczności [Małek 2003, s. 32].

Niewiedza i brak świadomości w odniesieniu do wartości dziedzictwa kulturowego jest największym wrogiem zarówno dla niego samego, jak i dla rozwoju lokalnego. Konieczna jest zmiana myślenia o turystyce oraz szersze wdrożenie nowego paradygmatu, w większym stopniu uwzględniającego wymiar ekonomiczny i szukającego rozwiązań problemu opartego na racjonalnych podstawach finansowych. Należy pamiętać, że możliwości turystycznego wykorzystania dziedzictwa są proporcjonalne do jego wartości, ale również do jego czytelności, atrakcyjności wizualnej, możliwości pomieszczenia zaplecza turystycznego. Dlatego coraz większe znaczenie będzie miała ochrona całych zespołów – przemysłowych, staromiejskich, ruralistycznych [Purchla 2011, s. 6].

Z całą pewnością turystyka kulturowa należy do najbardziej dynamicznie rozwijających się gałęzi turystyki na świecie, wytwarzających znaczącą część dochodu narodowego. Z tego punktu widzenia włączenie turystyki do resortu sportu zamiast gospodarki jest anachronizmem [Kozak 2008, s. 109].

W odniesieniu do zarządzania zasobami kulturowymi zasadniczym problemem jest jednak fakt, iż najczęściej nadal traktuje się je jako zasoby komparatywne, nie zaś konkurencyjne. Nie postrzega się ich zatem w kategoriach rynkowych, jako realnych bądź potencjalnych produktów. Trzeba być świadomym tego, że samo występowanie i dobry stan zabytków na danym obszarze nie jest równoznaczne z tym, że ma on przewagę nad obszarami, które takich zasobów nie posiadają [Kościelecki 2007]. Dlatego wśród działań strategicznych, które mogą ułatwić wykorzystanie i promowanie dziedzictwa kulturowego, warto uwzględnić [Duriasz-Bułhak, Połomski i Potok 2011, s. 170]:

- przygotowanie informacji o świadectwach kultury lokalnej i o żyjących na danym terenie mniejszościach narodowych,
- przygotowanie programu edukacyjnego związanego z poszukiwaniem elementów dziedzictwa niematerialnego,
- umieszczenie informacji o zabytkach dziedzictwa niematerialnego w gminnym programie rewitalizacji, strategii rozwoju gminy, strategii turystycznej gminy, planie ochrony parku narodowego, parku krajobrazowego itp.

3.2. Produkty tradycyjne

Produkty regionalne i marki lokalne są to wytwory tradycyjne charakterystyczne dla pewnych obszarów, związane z konkretnymi miejscami, a ich nazwa i sposób wytwarzania są prawnie chronione. Taki produkt tradycyjny, będący dobrem wspólnym danego regionu, kształtuje się w ciągu długiego czasu i w wyniku oddziaływania wielu czynników naturalnych oraz kulturowych. Z tego względu, co warto podkreślić, nie może zostać zawłaszczony przez jednego producenta,

a warunkiem koniecznym dla przyjęcia wniosku o nadanie odpowiedniego znaku jest jego złożenie przez grupę producentów.

W 1992 roku Unia Europejska wprowadziła trzy znaki wyróżniające produkty znanego pochodzenia lub tradycyjne:

- Chronioną Nazwę Pochodzenia (ChNP) – np. oscypek,
- Chronione Oznaczenie Geograficzne (ChOG) – np. andruty, ser smażony, rogal świętomarciński,
- Gwarantowaną Tradycyjną Specjalność (GTS) – np. miody pitne (półtorak, dwójniak, trójniak, czwórniak) czy olej rydzowy.

Od przystąpienia do Unii Europejskiej Polska aktywnie uczestniczy we WPR, a w 2005 roku polskie prawo zostało dostosowane do wymogów unijnych i w życie weszła Ustawa o rejestracji i ochronie nazw i oznaczeń produktów rolnych i środków spożywczych oraz o produktach tradycyjnych, na której podstawie polscy producenci, korzystając z możliwości stworzonych przez europejski system rejestracji i ochrony produktów regionalnych i tradycyjnych, zgłaszają swoje produkty do rejestracji w Komisji Europejskiej (KE). System ten jest dostępny i otwarty dla wszystkich producentów, którzy zdecydują się przyjąć jego reguły. Polscy producenci rolni i przetwórcy coraz aktywniej uczestniczą w europejskim systemie jakości żywności, zgłaszając kolejne produkty do rejestracji europejskiej. Znaki europejskie są potwierdzeniem niezmienności sposobu wytwarzania i niezmiennie wysokiej jakości. System obejmuje produkty rolne i środki spożywcze [*Produkty tradycyjne*].

W Polsce funkcjonują także Krajowy system jakości „Jakość Tradycja” oraz Krajowa Lista Produktów Tradycyjnych. System „JT” służy wyróżnianiu produktów żywnościowych wysokiej jakości, z uwzględnieniem produktów tradycyjnych. LPT natomiast stanowi spis produktów, które są wytwarzane od co najmniej 25 lat i są związane z lokalnymi zwyczajami i tradycją. Lista Produktów Tradycyjnych pokazuje nam bogactwo i różnorodność polskich tradycji kulinarnych. Obecnie jest na nią wpisanych ponad 700 produktów i niemal codziennie przybywają nowe.

Wśród działań o charakterze strategicznym w odniesieniu do produktów tradycyjnych warto wymienić:

- umieszczanie produktów na polskiej liście produktów tradycyjnych,
- przygotowanie informatora o produktach regionalnych z danego regionu,
- przygotowanie programu edukacyjnego związanego z lokalną tradycją kulinarną,
- umieszczenie informacji o produktach regionalnych w gminnym programie opieki nad zabytkami, programie rewitalizacji, strategii rozwoju gminy, strategii turystycznej gminy itp.

Instytucje, które mogą służyć pomocą w podejmowaniu decyzji przy tworzeniu projektów dotyczących produktów regionalnych i przy realizacji tych projektów:

jednostki certyfikujące upoważnione przez Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Fundacja dla Polski, Polska Izba Produktu Regionalnego i Lokalnego oraz ośrodki doradztwa rolniczego [Duriasz-Bułhak, Połomski i Potok 2011, s. 171].

Największym atutem produktów regionalnych są: oryginalny sposób wytwarzania przekazywany z pokolenia na pokolenie oraz jakość przewyższająca wyraźnie jakość towarów produkowanych masowo. Dzięki temu produkty te mają coraz większe grono zwolenników, a dodatkowo stanowią doskonały sposób na promocję regionu.

3.3. Wioski tematyczne

Interesującym przykładem łączącym turystykę kulturową z produktami tradycyjnymi są wioski tematyczne, których rozwój jest podporządkowany konkretnej idei. Jest to doskonały sposób na znalezienie miejsca dla mieszkańców wsi w zmieniającej się gospodarce.

Wioski tematyczne to miejsca, których mieszkańcy, a przynajmniej niektórzy z nich, mają wspólny pomysł na rozwój. Ważny jest aspekt wspólnego działania – wiadomo bowiem, że w grupie łatwiej się zmobilizować, łatwiej pokonywać problemy oraz podejmować decyzje. Wokół takiego pomysłu powstają zespołowe i indywidualne sposoby na zarabianie. Można powiedzieć, że nowy pomysł na rozwój wsi to temat na nową opowieść, dzięki której społeczność wsi zacznie żyć nowym życiem. Ta nowa opowieść prowadzić będzie do nowych zdarzeń [Idziak 2008, s. 31–32].

Wieś tematyczna różni się od dotychczasowych sposobów specjalizowania się wsi tym, że jej specjalizacja jest dopasowana do gospodarki opartej na wiedzy, doznaniach i twórczości oraz powstaje dzięki wykorzystaniu nowych czynników rozwoju, najczęściej natury niematerialnej i emocjonalnej [Idziak 2008].

Należy zaznaczyć, że nie wszystkie wioski tematyczne nawiązują do miejscowego dziedzictwa, jednak wiele jest takich, które właśnie w miejscowej historii i dorobku poprzednich pokoleń, np. w tradycyjnych umiejętnościach, zawodach, szukają inspiracji do wspólnych działań. Przykładami wiosek tematycznych są m.in.: Chudoba – „Wioska dekarzy”, Maciejów – „Miodowa kraina”, Dąbrowa – „Wioska Zdrowego Życia”, Paproty – „Wioska Labiryntów i Źródeł”.

Na koniec warto podkreślić, że takie inicjatywy jak wioski tematyczne nie zawsze wynikają z potrzeb ekonomicznych. Często impulsem do ich powstania jest chęć ożywienia życia społecznego i kulturalnego wsi. Zaangażowanie się w tworzenie wioski tematycznej uczy nowych postaw i wzmacnia poczucie własnej wartości. Ludzie zaczynają wychodzić z domu, zaczynają ze sobą rozmawiać, odkrywają swoje zdolności [Idziak 2008, s. 34].

Wioski tematyczne mają podobny charakter jak inicjatywy związane z przedsiębiorczością i specjalizacją branżową opartą na lokalnych tradycjach. Jest to możliwe dzięki gęstej sieci powiązań lokalnych związanych z miejscowym

dziedzictwem obejmującym praktyczną wiedzę o tym, co i jak produkować oraz rzemieślnicze umiejętności. Dobrym przykładem są duże skupiska producentów butów w okolicy Nowego Targu, wynikające z lokalnych tradycji szewskich, a uwarunkowane dodatkowo upadkiem państwowego kombinatu „Podhale”.

Charakterystyczną cechą takich specjalizacji branżowych społeczności lokalnych czy wsi tematycznych są rozwinięte nieformalne więzi społeczne oraz zasiedloność mieszkańców, które podtrzymują atmosferę zaufania oraz umożliwiają przekazywanie wartości kulturowych i umiejętności technicznych następcom [Domański 2001, s. 130].

3.4. Siła produktu, czyli turystyka kulinarna i nie tylko

Interesującym przykładem łączenia wszystkich powyższych form wykorzystywania zasobów dziedzictwa jest rozwijające się na zachodzie Europy, u nas jeszcze mało znane, zjawisko turystyki kulinarnej, czyli wędrówki śladami produktów regionalnych. Znajdują się bowiem miłośnicy produktów tradycyjnych i smakosze zdolni do dalekich podróży w poszukiwaniu nowych doznań – ich mapą na trasie kolejnych wycieczek jest lista produktów regionalnych. Może się okazać, że kulinarni fanatycy po skosztowaniu już wszystkich rodzajów sera we Francji, cydru w Wielkiej Brytanii czy bawarskiego piwa będą chcieli poznać smak świętomarcińskiego rogała z Poznania czy podhalańskiego oscypka.

Podobnie ma się rzecz z wioskami tematycznymi, które wchodzą wręcz w układy partnerskie z biurami podróży, a te wśród oferowanych atrakcji proponują interesujące wycieczki w jedyne swego rodzaju miejsca, jak. np. Makowa Wioska w Armschlag w Austrii czy Wieś Chleba w Bovenistier w Belgii.

Najlepiej, kiedy lokalni partnerzy potrafią połączyć się w sieć, wspólnie promować się i pozyskiwać „klientów” na swoje produkty i usługi. Liczy się także szeroko rozumiana kreatywność w poszukiwaniu pomysłu na „biznes”. Czasem nie trzeba bowiem nic produkować, wystarczy coś udostępnić, pokazywać (np. ginące zawody, zapomniane tradycyjne umiejętności). Dobrym polem do działania o takim charakterze mogą być lokalne muzea, regionalne placówki edukacyjne, gospodarstwa agroturystyczne. Ważne, aby forma oferty była jak najbardziej atrakcyjna, miała charakter interaktywny, być może z wykorzystaniem multimediiów, oraz sięgała do korzeni i rodzimych zasobów. Często wystarczy dobry pomysł na lokalną pamiątkę, aby osiągnąć sukces – żyjemy bowiem w erze gadżetów i cieszą się one ogromnym powodzeniem – ważne jednak, aby była to miejscowa, jedyna w swoim rodzaju pamiątka, a nie jedynie chiński produkt z miejscową nazwą. Sukces przedsięwzięcia lokalnego opartego na dziedzictwie zależy tylko i wyłącznie od marketingu – trzeba jedynie znaleźć jak największą liczbę powodów, aby żądny nowych wrażeń i doznań, zwłaszcza tych o podłożu kulturowym, współczesny turysta zostawił swoje pieniądze właśnie w tym, a nie innym miejscu. Dziedzictwo to nie tylko suma zachowanych na danym

obszarze obiektów zabytkowych. To z jednej strony warstwa symboliczna, związana z interpretacją dziedzictwa jako sacrum, ale to także produkt rynkowy – co jest faktem ciągle dla wielu szokującym. W tym sensie skuteczne zarządzanie zasobami dziedzictwa oznacza trafną odpowiedź na pytania o jego dostępność i o jego konsumentów [Purchla 2011, s. 8].

Zakończenie

Jednym z warunków niezbędnych wprowadzania korzystnych zmian i przyspieszenia rozwoju, a co za tym idzie podniesienia konkurencyjności danego obszaru, jest przede wszystkim uwzględnienie lokalnych zasobów kulturowych. To właśnie kultura warunkuje w znacznym stopniu dynamikę i kierunek rozwoju gospodarczego. Natomiast pomijanie różnych aspektów kultury w rozwoju społeczno-ekonomicznym może prowadzić do alienacji jednostek i zbiorowości czy niebezpiecznych zjawisk dezintegracji społecznej i zaburzenia ładu społecznego, a co za tym idzie, osłabić tempo i skalę rozwoju danego obszaru [Krzyminiewska 2010a, s. 24; 2010b, s. 140–142].

W maju 2010 roku w opactwie benedyktynów w Tyńcu odbyła się konferencja pt.: „Kultura i dziedzictwo kulturowe w rozwoju regionu”, której głównym celem była otwarta debata i kreatywna dyskusja, jak również wymiana poglądów, wiedzy i doświadczeń różnych osób na temat miejsca kultury oraz przemysłów kreatywnych. Podczas panelu pt.: „Kultura w procesie zmiany”, prof. J. Hausner sformułował 12 tez dotyczących dziedzictwa kulturowego i jego wykorzystania w procesie rozwoju regionalnego. Warto przytoczyć kilka z nich [*Sprawozdanie z konferencji*]:

- dziedzictwo kulturowe to rzecz do „myślenia” nie tylko do „konserwacji”;
- przemysł i interpretacja są niezbędne, aby trwało i rozwijało się,
- kreatywność rozwija się za sprawą rozbudzenia kulturowych potrzeb,
- rozbudzanie kulturowych potrzeb wymaga stworzenia warunków wyboru, pokazywania różnych sposobów zaspokajania potrzeb i różnych wzorów,
- potrzebne są wielowątkowe wydarzenia o synergicznych efektach, łączących różne elementy dziedzictwa,
- technologie informatyczne są niezbędnym warunkiem rozpowszechniania treści kulturowych, zwłaszcza jeśli technologie generują interaktywność. -niezbędna jest także digitalizacja,
- osoby, które mają odgrywać ważną rolę w działalności kulturalnej, nie mogą być tylko animatorami, potrzebni są kompetentni przewodnicy po obszarze kultury.

Jest to swego rodzaju recepta, w jaki sposób czerpać z dziedzictwa kulturowego i jak nim zarządzać, aby w optymalny sposób wykorzystać ukryty w nim

potencjał. Niezależnie od tego, czy mowa o turystyce kulturowej, produktach regionalnych czy o wioskach tematycznych, pamiętać należy, że źródłem powodzenia jest sięganie do korzeni i czerpanie z lokalnego dziedzictwa. Można zatem uznać, że sukces uwarunkowany jest kulturowo.

Biorąc powyższe pod uwagę, wyzwaniem polityki regionalnej powinna być ochrona i zachowanie środowiska naturalnego oraz kulturowego polskich regionów w celu zwiększenia kapitału społecznego i wzrostu gospodarczego, przede wszystkim poprzez twórcze jego wykorzystanie, a dzięki temu zwiększenie możliwości innowacyjnych i kreatywnych społeczeństwa. Kultura powinna być bowiem rozumiana jako sektor kreatywny i innowacyjny, a potencjał kulturowy – jako potencjał rozwojowy [Krajowa Strategia]. Natomiast w dziedzictwie kulturowym należy „poszukiwać nie dekoracyjnej atrakcyjności czy szlachetnej egzotyki rzeczy dawnych, ale odpowiedzi na pytanie, w czym dziedzictwo kulturowe pomaga nam zrozumieć nas samych i w czym staje się inspiracją do nowego” [Bartosz 2011, s. 33].

Bibliografia

- Bartosz, A., 2011, *Dziedzictwo kulturowe – droga nowoczesności*, Małopolskie Studia Regionalne, nr 1 (21).
- Brdulak, J., 2011, *Cechy rozwoju lokalnego*, w: *Praktyczna teoria. Demografia przedsiębiorstw*, <http://www.praktycznateoria.pl/cechy-rozwoju-lokalnego/> [dostęp: 10.09.2012].
- Chądzyński, J., Nowakowska, A., Przygodzki, Z., 2007, *Region i jego rozwój w warunkach globalizacji*, CeDeWu, Warszawa.
- Co to jest dziedzictwo*, 2012, <http://www.nid.pl/idm,316,co-to-jest-dziedzictwo-kulturowe-co-to-jest-zabytek.html> [dostęp: 10.09.2012].
- Domański, B., 2001, *Czynniki społeczne w lokalnym rozwoju gospodarczym we współczesnej Polsce*, w: Sagan, I., Czepczyński, M. (red.), *Wybrane problemy badawcze geografii społecznej w Polsce*, Uniwersytet Gdański, Gdańsk.
- Duriasz-Bułhak, J., Połomski, K., Potok, A. (red.), 2011, *Rzecz o dziedzictwie na wsi. Rady, przykłady, informacje*, Fundacja Wspomagania Wsi, Warszawa.
- Gaworecki, W.W., 2000, *Turystyka*, Polskie Wydawnictwa Ekonomiczne, Warszawa.
- Gorzelać, G., 2000, *Zewnętrzna interwencja jako czynnik rozwoju lokalnego (na przykładzie programu inicjatyw lokalnych)*, Studia Regionalne i Lokalne, nr 3 (3).
- Idziak, W., 2008, *Wymyślić wieś od nowa. Wioski tematyczne*, Alta Press, Koszalin.
- Kopczewska, K., 2008, *Renta geograficzna a rozwój społeczno-gospodarczy*, CeDeWu, Warszawa.
- Kościelecki, P., 2007, *Kultura w regionach – analiza dokumentów strategicznych polskich województw oraz piśmiennictwa przedmiotu*, Studia Regionalne i Lokalne, nr 3.
- Kozak M.W., 2008, *Dwory, pałace i zamki – kosztowne pamiątki czy zasób w rozwoju?*, Studia Regionalne i Lokalne, nr 2(32).
- Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010–2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie*, przyjęta przez Radę Ministrów 13 lipca 2010 r., MRR, Warszawa.

- Krzyminiewska, G., 2010a, *Kultura ekonomiczna młodzieży wiejskiej i jej znaczenie w rozwoju społeczno-gospodarczym obszarów wiejskich*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań.
- Krzyminiewska, G., 2010b, *Kulturowe aspekty rozwoju obszarów wiejskich*, w: Sokołowska, S., Mijał, A. (red.), *Wieś i rolnictwo w procesie zmian. Czynniki rozwoju obszarów wiejskich*, Uniwersytet Opolski, Opole.
- Małek, J., 2003, *Turystyka kulturowa jako czynnik rozwoju lokalnego*, w: *Prace i Studia Geograficzne*, t. 32, Warszawa.
- McCloskey, S., 2010, *Dyskurs rozwojowy i definicje*, w: McCann, G., McCloskey, S. (red.), *Lokalnie – globalnie. Kluczowe zagadnienia studiów nad rozwojem*, Polska Akcja Humanitarna, Warszawa.
- Orlik, J., 2011, *Kultura żyje w obiegu, albo nie istnieje*, *Małopolskie Studia Regionalne*, nr 1 (21).
- Parysek, J.J., 2001, *Podstawy gospodarki lokalnej*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Porter, M.E., 2001, *Porter o konkurencji*, Polskie Wydawnictwa Ekonomiczne, Warszawa.
- Produkty tradycyjne*, <http://www.produkty-tradycyjne.pl> [dostęp: 10.09.2012].
- Purchla, J., 2011, *Dziedzictwo kulturowe a kapitał społeczny*, *Małopolskie Studia Regionalne*, nr 1 (21).
- Sprawozdanie z konferencji: Kultura i dziedzictwo kulturowe w rozwoju regionu, 20 maja 2010 Tyniec*, http://www.malopolskie.pl/Pliki/2012/Tyniec_konferencja.pdf [dostęp: 10.09.2012].
- Szewczuk, A., Kogut-Jaworska, M., Ziolo, M., 2011, *Rozwój lokalny i regionalny*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa.

CULTURAL HERITAGE AS A FACTOR IN LOCAL DEVELOPMENT

Abstract: Against the background of the nature and scope of the concept of cultural heritage and its place among the factors of local development, this paper presents the most common forms of incorporating cultural heritage into pro-development activities.

Keywords: cultural heritage, local development factors, cultural tourism, traditional produce, themed villages.